

**Kovács Dávid, Károli Gáspár Református Egyetem**

**MEGJEGYZÉSEK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI  
KONFÖDERÁCIÓS TERVEK KÉRDÉSÉHEZ  
- SZABÓ DEZSŐ KELET-EURÓPA KONCEPCIÓJA -**

A két háború közötti korszak két évtizedének szellemi életét, közgondolkodását mélyen áthatották a különböző föderációs-konföderációs elképzelések, amelyek elsősorban a nagyhatalmi fenyegetettség érzéséből s az ebből fakadó, a térség népei egymásrautaltságának felismeréséből nyerték indíttatásukat. Szabó Dezső és a népi írók voltak a - legnagyobb hatású, de nem kizárólagos - megfogalmazói és képviselői a „Duna-gondolatnak”. Szabó Dezső, Németh László, Féja Géza, Szabó Zoltán, Kovács Imre mind hasonló szellemben fogalmazták meg véleményüket. Bár a hangsúlyok máshová kerülhettek, és a kérdés szerepe és kidolgozottsága is más az egyes írók munkásságában, eszményeik szövete ugyanazokból a gondolatszálakból állt.

Melyek voltak ezek? A kiindulási pont minden esetben a német és az orosz nagyhatalmi törekvésekkel, „a két malomkövel” szemben felismert összefogás szükségyszerűsége volt. Úgy gondolták, a magyarság ennek az egységnek a megteremtésében találhatja meg történelmi hivatását. Vezető szerepünk betöltésének azonban feltétele egy széleskörű demokrácia és egy igazságosabb társadalmi berendezkedés, ami mintaként szolgál a környező népeknek. A magyarságnak tehát „mintanéppé” kell válnia. Sokan közülük hangsúlyozták, hogy az összefogást elősegíti ezen népek hasonló történelmi fejlődése, és a hasonló társadalmi szerkezet, ami a paraszti rétegek dominanciáját jelentette. Feladatnak tartották, hogy az oktatás és a kultúra területén meg kell teremteni az egymás megismerését elősegítő intézményrendszereket. Voltak köztük olyanok, akik úgy gondolták, hogy a kisépek összefogása túlmutat önmagán, mivel az európai egységhez vezető út megkerülhetetlen állomása. Mindannyian bíztak abban, hogy az összefogás irányába mozduló külpolitika – feladva a felesleges irredentizmust – értelemszerűen enyhíteni fogja a feszültséget a magyarság és szomszédjai között, megnyitva az utat a vitás kérdések rendezése előtt. Mindezt Németh László munkái

bontották ki a legteljesebben ,azonban a gondolati ösztönzést Szabó Dezső munkái jelentették, amelyek már a '20-as években a magyarság küldetését a kelet-európai országok föderatív összeállításának megszervezésében látták. Ezt támasztja alá Gál Istvánnak, az *Apolló* c. folyóirat szerkesztőjének értékelése 1940-ből: „A '20-as évek végén, a '30-as évek elején a közép-európai, kelet-európai, Duna-konföderációs kérdéskomplexum a levegőben úszó közhely volt, és nem egy ember ötlötte ki. Az azonban tény, hogy a háború után Szabó Dezső hirdette elsőnek, és mindmáig a legnagyobb erővel. Ő az első hirdetője a kelet-európai kis népek összefogásának”.<sup>1</sup>

Tanulmányomban ezen a két világháború közötti föderációs gondolatok „ösképének” tekinthető Szabó Dezső-i Kelet-Európa koncepció gondolati rendszerének és fejlődéstörténetének bemutatására törekedtem.

Szabó Dezső publicisztikájának már a '20-as évek közepétől fontos célja volt, hogy felhívja a figyelmet Németország és a németiség expanszív törekvéseire és az abból fakadó, a magyarságot fenyegető veszélyekre. A német veszéllyel szemben a magyarság fennmaradásának legfőbb biztosítékát a népszövetségi gondolatban, valamint az Európa egységét célzó törekvésekben látta. Ebbe a keretbe illeszthető be Kelet-Európa koncepciója, mint a német és orosz terjeszkedés vélt gátja, és egyben az európai egység felé vezető folyamat egy állomása.

Az elképzelés körvonalai 1926 végén fogalmazódtak meg Szabó Dezső számára, mint a Gulácsy Irénnek küldött egyik leveléből kiderül.<sup>2</sup> Írásában aktuális elképzeléseit osztotta meg levelezőpartnerével:

„...A magyar és a román népnek germán és szláv veszélyek között olyan közös félelmei vannak, belső problémáik is annyira közösek. Mindkét nép oly fiatal, oly dús erejű még, mindkét nép ezentúl fogja kiteremni kincsei legszebbjét az emberiség számára. Mindkét népben annyi jószág s az átszenvedett múltnak annyi gazdag szenvedése van. Hát nem örült-e, hogy egymást gyengítsük, hogy egymást

---

<sup>1</sup> Gál István: *Szabó Dezső elsőbbsége*. Magyar Nemzet, 1940. január 9.

<sup>2</sup> Szabó Dezsőt és Gulácsy Irént a '20-as évek második felében szoros irodalmi barátság fűzte egymáshoz, ami a '20-as évek végére felbomlott főként az „erdélyi lélek”-viták hatására. Szabó Dezső a már korábban idézett *Az erdélyi lélekről Piruncsák Ancsurka mosogatószolgálonak* c. írásában valójában Gulácsy Irének címezte, amelyben a transzilvanisták legkedveltebb és egyetlen irodalmi műfaját, a történelmi regényt támadta, mivel „nem jelentenek életet, tehát nem jelentenek művészetet”.

faljuk? Hát nem lehetne-e megtalálni az összefogásnak azt a módját, mely mindkét félnek teljesen szabad fejlődést, több erőt és biztosítottabb jövőt jelent?”<sup>3</sup>

A magyar-román összefogás gondolatából nőtte ki magát kelet-európai föderációs elképzelése, melynek első tételes megfogalmazására az Esti Kurír hasábjain került sor.<sup>4</sup> Egyik cikkében olyan magyar külpolitikát sürgetett – Kossuth szellemében, tanításai aktuálisnak vélt értelmét feltárva – amely képes egy német hatástól független kelet-európai föderáció megalakítására a „közös veszélynek kitett államokat egy hatalmas védőegységbe tömörítve”.<sup>5</sup> *Prófétikus Anschluss* c. írásában már megnevezte azon országok körét, kikkel elképzelhetőnek tartotta az együttműködést. Kiemelte Romániát és Jugoszláviát, de lehetőleg az összes kelet-európai, illetve balkáni állam ezen szövetség tagja lett volna. Ehhez a Románia, Magyarország és Jugoszlávia képezte maghoz csatlakozott volna Lengyelország, Csehország és a balti államok.<sup>6</sup>

Itt kötötte először össze a belső reformok ügyét a szövetség gondolatával. A magyarság nem töltheti be „történelmi misszióját”, amennyiben nem képes széleskörű demokráciát, igazságosabb társadalmi berendezkedést megvalósítani. Csak egy olyan magyar állam és társadalom jelenthet vonzerőt a kis népek számára, amely a „legszeleesebb, legszabadabb, legtöbb igazságot osztó emberi jövő” ígérletet hordozza.<sup>7</sup> Véleménye szerint ha a reformok tekintetében nem tudunk élen járni, akkor szembesülnünk kell annak veszélyével, hogy nem csak a környező országok számára nem tudunk mintát nyújtani, de határon túli testvéreink szimpátiáját is elveszítjük: „Azok az országok, melyek rész kaptak a ledöfött magyarság vérső testéből: mindinkább fölismerik a történelmi szükségszerűséget, hogy egy új

---

<sup>3</sup> Közli Nagy Péter: *Szabó Dezső*, Bp, 1979, 412.

<sup>4</sup> Szabó Dezső 1927. október 4-én jelentette be új sorozatát az Esti Kurírban *Zugligeti levelek* címen, melyben bejelentette, hogy itt nem fog politizálni. Csak önmagáról vall, hiszen honunkba nem kell a próféta. Erre vonatkozólag ld. Szócs Zoltán (szerk) Szabó Dezső életének áttekintő kronológiája. Bp, 2000. 37. Bár a belpolitikai kérdéseket valóban kerülte, két cikkében is foglalkozott a kelet-európai kisépek összefogásának gondolatával. *Kossuth*, 1927. november 6., *Anschluss*, 1927. november 20.

<sup>5</sup> Szabó Dezső: *Kossuth. Esti Kurír*, 1927. november 6.

<sup>6</sup> „...A német hálálból egyetlenegy menekülés, a magyar jövőnek egyetlen útja van. Ez az egy út: Kelet-Európával és a balkáni államokkal elsősorban Jugoszláviával és Romániával, de lehetőleg az összes többivel egy nagy védőegységbe tömörülni. Ehhez az egységhez szükségszerűen csatlakozniuk, Csehszlovákia, Lengyelország és a kis keleti új államok. Ez volna az egyetlen hatalmas védelem a megemésztő hatalmas germán imperializmus ellen, s ez volna a szláv veszély levezetésének egyetlen módja.” Szabó Dezső: *Anschluss*. In. *Az egész látóhatár* II. 859. Ennek tükrében mondhatjuk, hogy Nagy Péter monográfiájában tévesen állapítja meg, hogy „a legfejlettebb iparú Csehszlovákiát egyik tervezet-változatában sem képzele bele a szövetségbe”. i.m. 433.

<sup>7</sup> Szabó Dezső: *Csírázik a jövő*. Előőrs, 1928. július 15.

demokrácia felé mozduljanak, melynek folytonos erőt adó alapja: a paraszt”.<sup>8</sup> Ezek után tette fel a kérdést Szabó Dezső: kívánhatjuk-e a határon túli magyaroktól, hogy visszakívánkozzanak „a mi szűkebb emberiségünkhöz, a mi nagyobb igazságtalanságunkhoz”.

Az *ifjúsághoz* c. írásában tizenhárom pontban foglalta össze a legfontosabb teendőket. Ebben egyetlen pont vonatkozott a külpolitikai feladatokra. Ez a kitétel a szövetség tervét tartalmazta: „A magyarság a Dunamedencében, a Balkánon és az Oroszország nyugati szélén élő kisebb államokat igyekszik egy hatalmas védő és gazdasági szövetségbe egyesíteni, mely védelem legyen mindnyájának Németország és Oroszország politikai vagy gazdasági elnyomása ellen”.<sup>9</sup> A tény, hogy mindez programadó írásában szerepelt, önmagában mutatja, hogy gondolkodásának meghatározó elemévé nőtte ki magát a kelet-európai összefogás eszméje.

A ’20-as évek végére ezen irányú elképzeléseinek legteljesebb kifejtését A *béke útja és a magyarság* c. tanulmányban olvashatjuk.<sup>10</sup> Összegző jellege folytán érdemes ennek részletesebb ismertetése. Itt Szabó Dezső arra figyelmeztet, hogy Magyarországnak nem szabad a nemzetközi vérkeringéstől távol tartania magát, hanem cselekvő, kezdeményező politikát kell folytatnia. A magyaroknak kell elől állnia egy nagy történelmi koncepcióval, amely a nagyhatalmak számára épp annyira elfogadható, amennyire számunkra kedvező: „A magyarságnak az élet egyetlen útja az, ha életjogait, fejlődési feltételeit egy olyan történelmi elgondolásba építi bele, mely egyszersmind minél több szomszéd nemzet, Kelet-Európa és a Balkán minél több országának életérdekeire is a legtöbb védelmet s a fejlődésének legnagyobb lehetőségét jelenti”.

Ez a „történelmi elgondolás” a kis balti államoktól le egészen Törökorszáig húzódó övezetben élő nemzetek katonai és gazdasági összefogása lett volna. Az együttműködés elsősorú előmozdítója az a közös veszély, amit Németország és a Szovjetunió jelent a térségre. Németország főképp gazdasági fölényével, egyre erősebben jelentkező terjeszkedő politikájával, míg Oroszország népessége tömegével, kimeríthetetlen erőforrásaival és a proletárforradalom terjesztésének ideológiájával vet árnyékot a kis népek szabad fejlődésére.

---

<sup>8</sup> Szabó Dezső: *Az ifjúsághoz*. 1928. május 24.

<sup>9</sup> U.o.

<sup>10</sup> Szabó Dezső: *A béke útja és a magyarság*. Előőrs, 1928. szeptember 23-30.

Ennek a történelmi koncepciónak a megvalósítása, irányítása lenne a magyarság egyetemes küldetése, amely mind számára, mind a saját, mind pedig a kis népek számára az „élet, szabadság, fejlődés egyetlen útja”. Túl azon, hogy a sok tekintetben hasonló történelmi sors számos közös vonást alakított ki ezekben a népekben, a közös félelmek és lehetőségek szintén a történelmi együttműködés lehetőségét erősítik. Gazdasági és társadalmi szerkezetük is mutat hasonlóságot: az ipar Csehszlovákiát kivéve mindenhol hátramaradott, a népesség túlnyomó részét a mezőgazdaságban dolgozók teszik ki. Ebből a sajátos, Európa nyugati felétől nagyban különböző társadalmi szerkezetből Szabó Dezső számára az következett, hogy a megújulás társadalmi bázisa csak a parasztság lehet. Amennyiben Magyarország képes a parasztság társadalomba történő integrálásával egy szélesebb körű demokráciát kialakítani, ez primátust biztosíthat a magyarságnak a létrehozandó szövetségi államban. „A magyarság e nagyszerű történelmi missziója szükségszerűen egy magyar falun nyugvó demokráciát jelent”, ahol a parasztságból verbuválódik az új nemzeti középosztály, kiszorítva az ’idegen életakarátú’ német és zsidó származású csoportokat.

Úgy látta, a szövetség stabilitását erősíti az a tény, hogy a csatlakozó államok egyike sem elég erős ahhoz, hogy a többiekre veszélyt jelentsen, ugyanakkor külön-külön mind védtelen Németország és Szovjetunió hatalmi túlsúlyával szemben. Tanulmányában külön kitért a csehekre és a szerbekre. A csehek elsősorú célpontjai Németország keleti irányú politikájának, ezért kiemelt érdekük a szövetségben való részvétel. A szerbek – kisépkeként – oroszbarátságuk ellenére is felismerik azokat az előnyöket, amelyeket a föderációban való részvétel jelent.

Szabó Dezső fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az összeállítás mentes lenne mindenféle központosítástól, uniformizálástól. Kizárólag gazdasági és katonai együttműködést jelentene, amely a szuverén nemzeti fejlődést érintené. Ebben az írásban legkevésbé sem tért ki a gazdasági és katonai együttműködésről természetesen következő közös testületek, intézményrendszer jellegére. A világháború utáni rendezés igazságtalanságaiból fakadó ellentéteket, határvitákat, a vegyes etnikumú területeknek adandó autonómiával kívánta feloldani.<sup>11</sup>

---

<sup>11</sup> Ez az egyetlen olyan írása, amelyben konkrét javaslatokat kínál a határviták feloldására.

Az európai status quo-ban érdekelt nagyhatalmak számára – szögezte le Szabó Dezső - szintén üdvös a kelet-európai kisépek összefogásának gondolata, hiszen egy ilyen konföderáció képes lehet mind a német imperializmus, mind a bolsevik veszéllyel szemben ellensúlyt képezni, betöltve így a Monarchia által nem betöltött, a kisállamok övezetével a cordon sanitaire-rel betöltetlen kiegyensúlyozó szerepet. Továbbá demográfiai mutatói alapján komoly piacot biztosíthat az angol és a francia ipari termékek számára.<sup>12</sup> Hogy elképzelését a magyar kereskedelmi és ipari érdekeltségek számára is vonzóvá tegye, felrajzolta annak vízióját, hogy a nagy gazdasági egység feletti irányításból fakadóan a magyar gazdasági elit az egyenlő fél súlyával tudná érdekeit megvédeni a külfölddel szemben.

A kelet-európai összefogás vezetésére – mint azt korábbi írásaiban is hangsúlyozta – a magyarság hivatott, aminek következménye, hogy a szövetség természetes központja Budapest lenne. E „történelmi gondolat” közgondolkodásba történő elplántálását egy hatalmas, összehangolt propagandától várta, melynek fontos eszközei lennének az írásaiban megvalósításra javasolt Kelet-Európa Intézet (Akadémia) és egy a térséggel foglalkozó folyóirat.

Ez a koncepció – vallotta Szabó Dezső – túl azon, hogy a magyarság megmaradásának egyetlen útja, egyben lépés is az európai egység felé. „A balkán, Nyugat-Ázsia kis népeinek összefogása ... új kultúrát, egy új Európát fog teremteni”, ahol már nem a „nagyobb gyilkolási képesség lesz a döntő érv a nemzetek közt”.<sup>13</sup>

Bár kétségkívül A béke útja és a magyarság c. írása nyújtja a legátfogóbb képét a térséggel kapcsolatos nézeteinek, bizonyos gondolati elemek már korábbi írásaiban is megtalálhatóak. Ezek közé tartozik az az elképzelés, miszerint Magyarországot és ezen belül Budapestet Kelet-Európa kulturális központjává kell fejleszteni.

„Mi Kelet és Nyugat kapujában nem lehetünk arra hivatva, hogy a germán kultúra 'en datails' szatócsüzlete legyünk. Felszíva Nyugat egész gondolat természetét: nekünk a Balkán, Kelet-Európa s Nyugat- Ázsia adottságaiban kell keresnünk kultúránk hódító feladatait. E népek történetét, nyelvét, etnográfiját, gazdasági,

---

<sup>12</sup> Ezt a német gazdasági kapcsolatokat kiváltó francia-angol orientációt politikai szempontok motiválták, mint olyan eszközt, amely a német befolyást csökkenti. Ez beilleszkedik abba a szabó dezső-i gondolatba, mely szerint a politikai célok gazdasági érdekek fölött állnak.

<sup>13</sup> Szabó Dezső: *Querelae Magyarorum* (1939) In. *Gombos Gyula: Szabó Dezső és a magyar miniszterelnökök*. Bp, 1995. 112.

kulturális, stb. fejlődését kell saját magyar kultúránk mellett a magyar egyetemek, főiskolák, a magyar gondolat összes műhelyében feldolgozni, hogy Budapest és Magyarország nagy kulturális központjai magukhoz vonzzák e népek ifjúságát, mint a tudás és a jövő gazdag emlői”.<sup>14</sup>

Érdemes idéznünk másik két cikkéből, amelyek rendkívüli élességgel tükrözik Szabó Dezső egészen sajátos stílusát. Lírai hangvételű, patetikus írásai közül az első Budapesthez, mint a megvalósítandó konföderáció központjához szólt:

„Te leszel a népek nagy ölekezése: Ha teljessé nyílik a nagy magyar álmom: itt fognak békélni a temetők. A magyar kenyér tűzhelye előtt, a magyar gyermek bölcsője előtt, a magyardal minden szívnek érthető nyelve előtt fog örök testvériségre kezet nyújtani a rokontalan magyarnak a szláv, a román, a török. Ez a germán tigris nem lesz többé mumus, a nagy Duna gyermekeinek. Egy óriási bölcső ring lelkemben, bölcsőd eljövendő Hungária. Megímetlek erős vérű álmaimmal, rád csókolom végtelen szárnyimat: hogy nőjj, és repülj a megígért föld felé. Te leszel a népek fiatal anyja és Budapest ragyogó bölcsőjében fogod táplálni Kelet gyermekeit: új hittel, új gondolattal, új szépségekkel”.<sup>15</sup>

A másik a magyarság heroikus, világtörténelmi léptékű küldetését fogalmazta meg, átvéve a kifáradt nyugati kultúra helyét: „Ma nincs nagyobb egészség: mint magyarnak lenni. Mi a föld, a nap, a kenyér ős parancsait építjük meg az elbetegült Európában. Új hitet, új szépséget, új „erőink szerint való demokráciát. Ma ránk vár a legszelebb eposz a Duna medencéjében, a hitek és fajok ősi Babelében mi fogunk teremteni egy új gazdag termésű emberi egységet. Ahol minden faj védelme lesz minden fajnak... egy egyetemes hit fogja élő egységgé ölelni őket... a közös célok hite. Szerb, horvát, román, cseh, lengyel, bolgár, török, litván észt meg fogják hallani a magyar barázda hívását. És összetörnek minden egymás ellen való kardot és csinálnak ekét belőlük”.<sup>16</sup>

Az évtized végén, *Az út – előre*, majd 1931-ben *A némentség útja* c. műben ismerteti a kérdéssel kapcsolatos meglátásait. Ezek a tanulmányok azonban döntően nem gazdagítják újabb szempontokkal a koncepciót.<sup>17</sup>

---

<sup>14</sup> Szabó Dezső: *L'Applomb*. Előőrs, 1928. május 6.

<sup>15</sup> Szabó Dezső: *Ének Budapesthez*. Előőrs, 1928. szeptember 23.

<sup>16</sup> Szabó Dezső: *A Gare de l'Est-en – Budapest*. Előőrs, 1928. szeptember 14.

<sup>17</sup> Új elem, hogy a szövetség megteremtésére való törekvések közben a nemzeteket egymástól elválasztó ellentétek megoldásának is nagyobb esélyét látta: „Ezen az úton fogunk szükségszerűen

A '30-as évek közepére végső formát öltött Szabó Dezső Kelet-Európa koncepciója. Lényegesen részletesebben – bár nem biztos, hogy megalapozottabban - került kifejtésre a térség népeinek korábban hangoztatott hasonló történeti és társadalmi fejlődése. Eszerint a kelet-európai államok csaknem mindegyike századokon át csatatere volt a nyugati kereszténység és a török küzdelmének. E küzdelem során több-kevesebb ideig területük az ázsiai hódítók megszállása alatt állt. A hódoltság és az a történeti tény, hogy ezen népek legtöbbször már a korábbi századokban is szívott fel ázsiai elemeket, hatással volt fizikai és lelki továbbfejlődésükre. Ebből következően Kelet-Európa népei a különbözőség nagy arányai mellett is „mutatnak fel olyan közös vonásokat, melyeket bátran összegezhettek a kelet-európai ember neve alá. E népek egész lelki atmoszférája, tudattalan és tudatos lelki elemeik egybehatása mutat ilyen közösséget”.<sup>18</sup>

Érvrendszerében a térség torzult társadalomfejlődése is fontos szerepet kapott. Mivel e népek számára – Nyugat és Kelet küzdelme miatt – nem volt megadva a nyugodt fejlődés lehetősége, polgári elemek és igazi városi élet csak a legújabb időkben kezdtek kifejlődni. Ebből adódóan nem alakulhattak ki azok a készségek, melyek szükségesek voltak az ipar, a kereskedelem, a pénzügy, a városok igazgatása területén. Ezeket a feladatokat az arra hajlamosabb idegen elemek látták el. Ennek sajátos következménye lett, hogy a polgáriassult középosztály minden kelet-európai államban tele van idegen, elsősorban német és zsidó elemekkel. Legfelsőbb osztályaik, az arisztokrácia a folytonos idegenbe házasodás vagy idegentől származás és leginkább az érdekelkülönülés révén szintén teljesen idegen képződmény a társadalom szélesebb rétegeit adó parasztság számára. Éppen ezért ez utóbbi a nemzeti egység egyedüli hordozója. E népeknek ebből következően történelmi feladatuk is azonos, hisz csak akkor lesznek képesek nemzeti politikát folytatni, ha a faji értékeket egyedül hordozó parasztságból képezik ki saját középosztályukat: „vezető, történelmet és kultúrát alakító” rétegüket. „Ez a feladat Kelet-Európának Nyugat-Európával szemben a fiatalság, s egy új alkotó nagy történelmi tavasz nagyszerű távlatát adja”.<sup>19</sup>

---

eljutni ahhoz, hogy azok a ma még tragikus problémák, melyek bennünket közvetlen szomszédainktól elválasztanak, olyan megoldásra találjanak, mely mindenik félre az egészséges egyéni fejlődés igazsága lesz, és egyik félre sem fog megrablást vagy elnyomást jelenteni”. Szabó Dezső: *A németiség útja*. (1931) In. *Egyenes úton*. II. 751.

<sup>18</sup> Szabó Dezső: *Magyarország helye Európában: Kelet-Európa* (1935) In. *Az egész látóhatár* I. 160.

<sup>19</sup> U.o.



A magyarság – a föderáción belüli – vezető szerepének alátámasztására a magyar közgondolkodás hagyományos történelmi érveit sorakoztatta fel: a rokontalan, csekély számú magyarság – mikor birtokba vette a Kárpát-medencét, „történelmi értelem nélküli néptöredékeket” talált itt. Ezeket különleges államszervező képességének köszönhetően képes volt egy „új történelmi alkotás egységébe egyesíteni”. A szláv és német néptenger közepén úgy tudott egy sajátos arcú kultúrát léterhozni, hogy közben az egyetemes latin, keresztény civilizáció előretört védőbástyája volt. Hatalmi súlyával évtizedeken keresztül képes volt arra, hogy Kelet-Európa ezen része ne váljon a kisebb népek marakodásának színterévé, valamint a német vagy szláv világhatalom prédájává. Érdekes, hogy a magyarság államszervező képességén túl rokontalan voltát jelölte meg, mint olyan tulajdonságot, amely a „legalkalmasabb történelmi eszközzé” teszi arra, hogy Kelet-Európa népeit egységbe szervezve elhárítsa a német és az orosz veszélyt.<sup>20</sup>

A szövetség működésének, közös testületeinek legrészletesebb ismertetését a *Magyarország helye Európában* c. tanulmányában találjuk, azonban ez sem mutat túl az általános alapelvek meghatározásán. Ezt az alábbiakban lehet összefoglalni:

1. A szövetség katonai védelmet nyújt bármely tag számára, külső támadás esetén. Közös hadsereg felállítására, közös vezényleti elv bevezetésére azonban nem kerül sor.
2. A közös külpolitika meghatározása és irányítása egy legfelsőbb, a tagországok külügyminisztereit tömörítő testület feladata lenne. A közös szerv mellett mindazonáltal minden tagország megtartaná saját külügyminisztériumát és önálló külképviseleteit.
3. Az összefogás fontos célja, hogy a tagországok számára gazdasági védelmet és támogatást biztosítson. Ebből fakadóan szükséges a gazdasági termelés közös irányítása, összehangolása. Ez a gazdasági együttműködés egyrésztől közös piacot teremtené a tagországok áruinak, másfelől védelmet nyújtana a külső, elsősorban német gazdasági nyomással szemben.

Szabó Dezső a kérdéssel behatóbban foglalkozó írásaiban mindig kihangsúlyozta, hogy a kelet-európai kis népek összefogása a kultúra területén nem

---

<sup>20</sup> Szabó Dezső: *Haláltánc a kisebbségi kérdéssel*. (1936) In. *A magyar káosz* 263.

jelentene „sem Bábelt, sem uniformizálódást”. Az összefogásnak épp az a legfőbb célja, hogy védelmet és az önálló fejlődés legnagyobb lehetőségét biztosítsa, hogy „az összeállás minden nemzete szervesen élhesse a maga egyéniségét, nyelve, pszichéje, minden adottsága természetes indításában”.<sup>21</sup>

Ugyanakkor fontosnak tartotta azoknak az intézményeknek a megteremtését, amelyek elősegítik egymás megismerését. Ennek keretében jött volna létre Budapesten egy ún. Kelet-Európai Akadémia, egy a térség népeinek politikai, gazdasági, kulturális életét ismertető folyóirat, miközben a tagországok egyetemlein tanszékeket állítottak volna fel egymás történelmének, irodalmának megismertetésére.<sup>22</sup>

Kelet-Európa koncepcióját mindig élesen megkülönböztette Jászi Keleti Svájc elképzelésétől.<sup>23</sup> Jászi elgondolását, mint a Naumann-tervből kinövő gondolatot utasította el, amely „megszünteti a magyar Nemzeti Államot s ezzel lényegileg megsemmisíti a magyarság külön, sajátos arcú történelmi műhelyét.. ...a terv magában hordja a rokontalan magyarság megsemmisülésének minden biztosítékát”.<sup>24</sup>

A „szalon radikális” és „gyökértelen intellektuelnek” nevezett Jászinak Szabó Dezső szerint semmi szerves kapcsolata nem volt a magyarsággal. Ez oda vezetett, hogy egy tisztán racionális, logikai elgondolás alapján álló, a gazdasági szempontok túlértékelésére építő tervvel kívánt megoldani egy rendkívül összetett problémát. A háromnemzetiségű Svájc épp olyan szerves fejlődés eredménye, mint bármely „egyfajú” nemzet. Nem lehet tehát példaként felhasználni a többnemzetiségű történelmi Magyarország átalakításakor: „...mesterségesen, egészen más földrajzi helyzetben, teljesen különböző történelmi adottságok mellett, egy teljesen elűtő kor teljesen lelkiségében tisztán logikai úton akarni csinálni egy új Svájcot teljesen másféle elemekből: a gyermekded játékosztön sajátos túlélését jelenti”.<sup>25</sup>

---

<sup>21</sup> Szabó Dezső: *A németiség útja* (1931) 20.

<sup>22</sup> Ennek legrészletesebb leírása Szabó Dezső: *Magyarország helye Európában: Kelet-Európa* (1935) In. *Egész látóhatár*, 163-165.

<sup>23</sup> Előfordult, hogy a két tervet összemosták, az ilyen irányú elképzelések őstípusának a Kossuth-i elképzelést adva meg. Erre példa Ferdinándy Mihály könyve, amelyben a különböző térségre vonatkozó elképzeléseket taglalta. Ferdinándy Mihály: *Közép-Európa*, Budapest, 1940.

<sup>24</sup> Szabó Dezső: *A végzet ellen (Hungarizmus és halál)* 1938. július-november In. *Az egész látóhatár* I. 478.

<sup>25</sup> U.o.

Szabó Dezső saját elképzelését Jászi Oszkár tervével szemben meghatározva, úgy látta, hogy ellentétben azzal, figyelembe veszi Kelet-Európa egyik legjellemzőbb vonását, a rendkívül erős nacionalizmust, mely a nemzeti önállóságot és az állami függetlenséget mindenk fölé helyezi. Ebből fakadóan nem kívánja ezeket a nemzeteket egy közös „állam-akolba” szorítani. A közös irányítás és együttműködés kizárólag azokra a területekre terjed ki, ahol az érdekek nyilvánvalóan közösek. Elgondolása szerint terve a nemzeti szuverenitásból nem vesz el semmit, de kiegészíti azt a kölcsönösség és a közös védelem biztonságával. A kultúra területén a különbségeket nem akarta feloldani egy egységes, uniformizált kultúrában, miként egybemosni sem kívánta őket „népi Bábel” teremtve, hanem biztonságot adva segíti azt minden színében előhívni. Mint mondta, célja a nemzeti kultúrák egyéni fejlődésének legteljesebb biztosítása.<sup>26</sup>

Figyelemmel kísérve a Kelet-Európa koncepció kibontakozását, láthattuk, hogy számos fontos gondolati elem már az 1927 végi Szabó Dezső-publikációkban megjelent. Ezeknek a gondolatoknak az első feldolgozására *A béka útja és a magyarság* c. tanulmányában került sor. Az író számos késői írásban foglalkozik a kérdéssel, majd az 1935-ben megjelent Magyarország helye Európában: Kelet-Európa c. munkájában nyert végső formát koncepciója. A Ludas Máttyás füzetek 1942-es megszűnéséig még jó néhány írásban feltűnnek a kérdéssel kapcsolatban megfogalmazott tételei, ezek azonban már nem gazdagítják újabb szempontokkal az 1935-re kiforrott elképzelést.<sup>27</sup>

---

<sup>26</sup> Szabó Dezső Kelet-Európa koncepciójának értékelésére ld. *Gombos Gyula: Szabó Dezső*. Bp, 1989. 369-379.

<sup>27</sup> Kelet-Európa koncepciójának bizonyos elemei a következő, 1935 után foglalkozó írásaiban fellelhetők: *Haláltánc a kisebbségi kérdéssel* (1936. december-1937. január), *A magyar trón problémája* (1937- április), *Ede megevé ebédem* (1937. október), *A végzet ellen* (1938. július-november), *Tátongó lelkek* (1938. október), In. *Az egész látóhatár* I 544-569., *A magyar jövő alaproblémái* (1939), *Quarealae magyarorum* (1939. január), *A szellemi együttműködés célja, tartalma, határai* (1937. január) In. *A magyar káosz*. 277-285., *A jóhiszemű káoszhoz* (1937. október) In. *A magyar káosz*, 390-409.